

V Nagoji se Kodaň nekonala

Jan Plesník

Výsledky 16. zasedání konference smluvních stran Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC), konaného v prosinci 2009 v Kodani, očekávali s napětím nejen ti, kteří probíhající a očekávané změny podnebí považují za nejdůležitější celosvětový problém související se životním prostředím. S neménějším zájmem sledovali summit v dánské metropoli početní odpůrci tohoto názoru. Přestože vrcholné jednání téměř všech vlád neskončilo úplným fiaskem, přijmout konkrétní strategické cíle na ochranu podnebí pro alespoň střednědobé období, které by v podobě závazného dokumentu nahradily Kjótský protokol, jehož platnost vyprší v roce 2012, se ale nepodařilo (viz *Ochrana přírody*, 65, 2, 28-29, 2010).

Nagojský summit – příjemné překvapení na konec

V pořadí již 10. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti (CBD), které proběhlo ve dnech 18. až 29. října 2010 v Nagoji, se kodaňskému jednání podobalo počtem účastníků. Do čtvrtého největšího japonského města, ležícího v prefektuře Aiči na hlavním ostrově Honšú, se sjelo více než 8 000 delegátů zastupujících 180 států a Evropskou unii. Pro zajímavost uvedme, že v současnosti existuje 195 nezávislých a všeobecně uznávaných zemí. V této souvislosti musíme připomenout, že zasedání smluvních stran CBD se v květnu 1998 v Bratislavě účastnila ve srovnání s nagojským jednáním třetina delegátů. Už tehdy zaznívaly hlasy, že je to příliš na to, aby se rozumným způsobem dohodli.

Rok 2010 měl být pro Úmluvu o biologické rozmanitosti bez nadsázky přelomový. Právě k němu se vztahoval závazek významně snížit rozsah a rychlost úbytku biologické rozmanitosti, a to v celosvětovém měřítku, v jednotlivých částech světa i v rámci států, a přispět tak k omezení chudoby (členské státy OSN), nebo ji dokonce přímo zastavit (členské státy EU). Již před nagojským jednáním bylo zřejmé, že uvedený neobyčejně ambiciózní a přitom politicky přijatelný cíl nebude v celosvětovém měřítku splněn (viz *Ochrana přírody*, 65, 4, 34-35, 2010). Přes tuto nepříznivou skutečnost je zřejmé, že se ožehavou otázkou ochrany biodiverzity

a udržitelného využívání jejích složek podařilo udržet v zájmu pozornosti alespoň části veřejnosti. I když účast vrcholných politiků na summitu OSN o biodiverzitě nemusí být nutně motivována neutuchajícím zájmem o stav přírody na Zemi, pět zemí vyslalo do Nagoje hlavu státu a dalších 122 ministry, do jejichž resortu péče o biologickou rozmanitost spadá.

Předpokládalo se, že 10. zasedání konference smluvních stran CBD přijme tři vzájem-

ně úzce související dokumenty jednoznačně určující, kam se bude jedna z nejdůležitějších norem mezinárodního práva v životním prostředí ubírat. Dva roky předtím, než tisíce delegátů zamířily do města známého výrobou automobilů značky Toyota, se začalo diskutovat o tom, jak by měl nový strategický plán úmluvy vypadat. Současně bylo zřejmé, že naplňování koncepčních cílů v globální ochraně biodiverzity nemůže probíhat ve vzduchoprázdnu. V době, kdy

Symbolem nagojské konference se staly papírové skládačky origami, na které návštěvníci psali své představy o budoucím světě.

se finance na ochranu přírody staly ještě víc než dříve kriticky ohroženým druhem, je klíčové znát odpověď na otázku, kdo realizaci společného strategického rámce péče o biologickou rozmanitost vlastně zaplatí. V posledních šesti letech se CBD soustředila – možná že na úkor jiných činností – na dojednání právně závazného dokumentu o spravedlivém a rovnoprávném rozdělení přínosů z využívání genetických zdrojů včetně přístupu k nim (viz rámeček Genetické zdroje a biopiráctví). Zejména EU trvala důsledně na tom, že všechny uvedené otázky jsou vzájemně provázány do té míry, že je nezbytné schválit je naráz.

Uvedené tři klíčové okruhy zcela zastínily další projednávané otázky, jako jsou chráněná území, biologická rozmanitost lesních, horských, vnitrozemských vodních, suchých a subhumidních, pobřežních a mořských ekosystémů, vzájemné vazby mezi biologickou rozmanitostí a změnami podnebí včetně biopaliv, zemědělská biodiverzita, nepůvodní invazní druhy, zapojení soukromého sektoru, ochrana planě rostoucích rostlin a motivační opatření na ochranu biodiverzity.

Víc než formalita

Schválený Strategický plán, kterým by se měly smluvní strany při naplňování CBD řídit nadcházející desetiletí, je nový v tom, že se snaží reagovat na hlavní činitele (hnací síly) způsobující úbytek biodiverzity na Zemi. Dlouhodobá vize strategie předpokládá, že lidé budou v roce 2050 žít v harmonii s pří-

Japonsko je známé i důslednou recyklací odpadu. Nejinak tomu bylo na nagojské konferenci.

Atrakcí nagojského mořského akvária jsou cvičení arktičtí kytovci běluhy (*Delphinapterus leucas*).

Genetické zdroje a biopiráctví

Co je a co není genetický materiál, určuje Úmluva o biologické rozmanitosti (CBD) značně široce. Jako *genetický materiál* označuje jakýkoli materiál rostlinného, živočišného, mikrobiálního nebo jiného původu, který obsahuje funkční geny (jednotky dědičnosti). *Genetickým zdrojem* potom rozumíme genetický materiál skutečné nebo potenciální hodnoty, a to včetně produktů soudobých biotechnologických postupů.

Biopiráctvím máme na mysli činnost, kdy jsou konkrétní genetický zdroj nebo tradiční znalost jeho využívání získány bezplatně v rozvojové nebo postkomunistické zemi bez jejího předcházejícího souhlasu a poté patentovány v určitém hospodářsky vyspělém státě, nejčastěji nadnárodní farmaceutickou, kosmetickou, potravinářskou, biotechnologickou nebo zemědělskou firmou. Dohoda o obchodních právech duševního vlastnictví (TRIPS), uzavřená mimo strukturu OSN v rámci Světové obchodní organizace (WTO), nebere na rozdíl od CBD v úvahu svrchovanost států a komunit nad jejich genetickými zdroji. Vychází totiž z předpokladu, že účinná práva na genetický zdroj má jedinec nebo firma jen tehdy, pokud si je nechají patentovat. Vlastník patentu má potom možnost jej obchodně využívat obvykle 17–20 let.

Více než 70 % léčiv, která vykazují nadějně výsledky předcházení rakovině a při jejím léčení, pochází z rostlin žijících v tropických deštných pralesích. Alkaloidy z madagaskarské rostliny *Cataranthus roseus* tvoří základ dvou léků proti rakovině. Díky jim se pravděpodobnost, že dítě přežije leukémií, zvýšila z původních 5–25 % na současných 80 %. Firma, která je vyrábí, získává jejich prodejem 100 milionů USD (1,8 miliardy Kč) ročně. Příznivci nekontrolovaného přístupu ke genetickým zdrojům a jejich neomezeného využívání jej často obhajují skutečností, že vývoj vlastních preparátů stojí velké peníze. Argumentují tak proto, že tradiční znalost některých složek biodiverzity představuje často jen první impuls pro finančně, kapacitně a časově značně náročný výzkum a že zkoumané organické sloučeniny jsou poté významně změněny a následně vyráběny synteticky.

rodou a že význam biologické rozmanitosti bude do té doby doceněn, takže ji budeme chránit, obnovovat a rozumným způsobem využívat.

Největší diskuse se v Nagoji svedla o pokud možno kvantitativní, srozumitelné, výstižné a pozornost přitahující („titulkové“) cíle, které by měly být smluvními stranami splněny do roku 2020. Vzhledem k tomu, jak široká a jen obtížně vyhodnotitelná biodiverzita je, jich bylo nakonec odsouhlaseno hned dvacet, seskupených do pěti strategických oblastí. Vlády jednotlivých zemí by měly uvedené „titulkové“ cíle z Aičí do dvou let začlenit do národních strategií ochrany biologické rozmanitosti a na ně navazujících akčních plánů. Rámeček na straně 31 přibližuje některé z uvedených ambiciózních dílčích cílů. Je zřejmé, že k jejich dosažení nebudou stačit tradiční postupy, jako vyhlášení chráněných území a péče o ně nebo ochrana cílových druhů, poddruhů a populací planě rostoucích rostlin, volně žijících živočichů a dalších organizmů, kupř. hub. Strategický plán proto vy-

chází z opodstatněného předpokladu, že skutečně účinná péče o biodiverzitu nemůže být dost dobře záležitostí pouze resortu životního prostředí, ale měla by se dostat do strategií, koncepcí, programů, projektů a každodenní činnosti jiných odvětví, jako jsou zemědělství, lesnictví či územní plánování.

Skutečnost, že se zástupci téměř všech nezávislých států dokázali shodnout na celosvětových prioritách ochrany biodiverzity a udržitelného využívání jejích složek, má i viditelné politické důsledky. Předseda japonské vlády Naoto Kan oznámil, že poskytne na naplňování CBD do roku 2012 dvě miliardy USD (36,4 miliardy Kč), ovšem jen za předpokladu, že státy k takové shodě dospějí. Zlí jazykové tvrdí, že tím dal jednotlivým státům i politickým seskupením motivaci neskonale větší, než jsou nejružnější ideologie nebo i dobré úmysly. Menší, ale ne nevýznamné finanční částky na péči o globální biodiverzitu přislíbily uvolnit i Evropská unie, Francie a Norsko. Světový fond životního prostředí (GEF) přispěje na ochranu biodiverzity v rozvojových a postkomunistických zemích v příštích pěti letech částkou 1,2 miliardy USD (21,8 miliardy Kč).

Věda, průmysl, zisky, původní obyvatelstvo

Jedním z důvodů, proč byla v květnu 1992 v keňské Nairobi sjednána úmluva o biodiverzitě a nikoli mezinárodní konvence o chráněných územích, jak se původně předpokládalo, byl do té doby neřešený a stále aktuálnější problém vlastnictví genetických zdrojů. CBD formálně uznává suverénní právo jednotlivých států na genetické zdroje, které se vyskytují na jejich území. Zatímco v rozvojových zemích se nachází čtyřikrát více genetických zdrojů než v hospodářsky vyspělých státech, poměr jejich spotřeby v celosvětovém měřítku zůstává přesně opačný. Zejména státy Jihu, v nichž se soustřeďuje většina celosvětové druhové bohatosti (státy s megadiverzitou), upozorňují, že průmysl založený na biopiráctví vytváří v průmyslových zemích včetně těch, které dosud CBD neratifikovaly (USA), značnou část hrubého národního produktu. O nalezení křehké rovnováhy mezi žádoucím omezením biopiráctví a podporou dalšího rozvoje zemědělství či farmaceutického

a kosmetického průmyslu CBD usiluje již od roku 1998.

Nevyřešená otázka práv na genetické zdroje ztěžovala život i vědcům. Na nedůvěru místních obyvatel k výzkumníkům, které podezírají z bioprospektorování (hledání nového komerčně využitelného genetického materiálu sběrem materiálu v terénu), poukazovali kupříkladu badatelé proslulého Národního přírodovědeckého muzea v Paříži. Přestože před zahájením výzkumu mořských bezobratlých na Filipínách seznámili místní obyvatele s cíli výzkumu a vyhověli všem tamějším zákonům, důvěru získali teprve tehdy, když se po nezbytných molekulárně genetických rozbořech většina biologického materiálu vrátila z francouzské metropole zpět. Obavy ekonomicky méně vyspělých států, že vědecký výzkum je pouhou zástěrkou pro tvrdou komerci, vyústily ve skutečnost, že taxonomové čekají až dva roky na potřebný souhlas vlády příslušné země s vývozem materiálu, pokud ho vůbec dostanou.

Stejně jako v případě strategických cílů úmluvy se i právní dokument o genetických zdrojích dojednával doslova do poslední minuty. Rozvojové státy ustoupily od představy, že se budoucí dohoda bude vztahovat i na genetické zdroje získané před jejím vstupem v platnost. Podle dojednaného Nagoj-

ského protokolu o přístupu ke genetickým zdrojům a sdílení přínosů z jejich využívání musí každý, kdo chce komerčně využívat určitý genetický zdroj, získat předem k takovému kroku souhlas vlády příslušného státu. Vlády k němu mohou přistupovat od 1. února 2011 a v platnost vstoupí 90 dní poté, co jej ratifikuje 50 smluvních stran CBD. Předpokládá se, že se tak stane nejpozději do pěti let.

Poklona japonským pořadatelům

Záběr CBD je dnes tak rozsáhlý, že řada pochybovačů již před nagojským summitem vyjadřovala obavy, zda je vůbec v lidských silách obdobnou megaakci zvládnout. Japonští pořadatelé se stejně jako němečtí před dvěma lety tohoto téměř sisypovského úkolu zhostili až na malá zakolísání na výbornou. Ministr životního prostředí Ruj Macumoto, předsedající jednání s nesmírným osobním nasazením, nejenže potvrdil, že Japonci jsou chorobně pracovitý národ, ale že se mezi nimi rodí i skvělí diplomaté.

Příští zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti se uskuteční v roce 2012 v zemi, kde se soustřeďuje značná část druhové bohatosti planety – v Indii.

Foto Jan Plesník

Autor je poradcem ředitele AOPK ČR

Příklady dílčích cílů Strategického plánu Úmluvy o biologické rozmanitosti

- Zvýšit rozlohu chráněných území na 17 % souše včetně vnitrozemských vod a 10 % moře včetně pobřeží: zajistit, aby péče o chráněná území byla účinná a aby soustava chráněných území byla reprezentativní, chráněná území vzájemně propojena a začleněna do širší krajiny nebo do mořského prostředí.
- Snížit na polovinu nebo tam, kde je to proveditelné, na nejnižší možnou míru rychlost a rozsah úbytku všech přírodních biotopů včetně lesů a významně omezit jejich poškozování a rozpad.
- Obnovit nejméně 15 % poškozených ekosystémů.
- Snížit znečišťování prostředí na úroveň, která nepoškozuje fungování ekosystémů a biologickou rozmanitost.
- Udržitelně obhospodařovat všechny populace mořských ryb a bezobratlých živočichů a vodních rostlin.
- Regulovat nebo odstranit z prostředí nejvýznamnější invazní nepůvodní druhy.
- Zabránit vyhubení nebo vyhynutí známých ohrožených druhů a zlepšit jejich stav z hlediska ochrany, zejména nejvíce ubývajících druhů.
- Omezit na nejmenší míru tlaky na korálové útesy vyvolané člověkem.
- Odstranit podpory a dotace poškozující biologickou rozmanitost.

SUMMARY

Plesník J.: In Nagoya, Copenhagen Did Not Happen

The 10th meeting of the Conference of Parties to the Convention on Biological Diversity (CBD) held in Nagoya, Aichi Prefecture, Japan, from 18 to 29 October 2010, finally achieved its three inter-linked goals: adoption of a new ten year Strategic Plan to guide international and national efforts to save biodiversity through enhanced

actions to meet the CBD objectives; a resource mobilization strategy that provides the way forward to a substantial increase to current levels of official development assistance (ODA) in support of biodiversity; and a new international protocol on access to and sharing of benefits from the use of genetic resources of the planet. The latter document, called the Nagoya Protocol, creates a framework that balances access to genetic resources on the basis of prior informed consent and mutually agreed terms with the fair and equitable sharing of benefits.